

*Monika Kapusta**

 <https://orcid.org/0000-0002-7632-244X>

OCRONA ŻYCIA A PODSTAWOWE ZASADY UŻYCIA BRONI PALNEJ PRZEZ POLICJĘ

Streszczenie. W artykule poddano analizie podstawowe zasady użycia broni palnej przez Policję w kontekście ochrony życia ludzkiego. Funkcją Policji jest bowiem sprawowanie pieczy nad określonymi dobrami prawnymi, a użycie broni palnej już z założenia stanowi dla nich zagrożenie. Z tego względu podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy zasady wprowadzone w przepisach ustawy z 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej są bezwzględnie obowiązujące i czy stanowią wystarczające gwarancje ochrony tych dóbr, czy też użycie broni, niezależnie od okoliczności, będzie stanowiło naruszenie prawa do życia człowieka.

Słowa kluczowe: funkcjonariusze Policji, interwencje, ingerencja, dobra prawne, funkcja ochronna

LIFE PROTECTION AND THE BASIC RULES OF USING FIREARMS BY THE POLICE

Abstract. The article analyzes the basic principles of the use of firearms by the Police in the context of protecting human life. The function of the Police is to protect certain legal goods, and the use of firearms poses a threat to these goods. This became the reason for an attempt to answer the question whether the rules introduced in the provisions of the Act of 24 May 2013 on direct coercion measures and firearms are absolutely applicable and whether they constitute a sufficient guarantee of protection of these goods, or whether the use of weapons will constitute a violation of the law regardless of the circumstances right to life.

Keywords: police officers, interventions, interference, legal rights, protective function

1. WPROWADZENIE

Ochrona życia ludzi jest jednym z podstawowych zadań Policji. Wskazany obowiązek został nałożony na funkcjonariuszy tej służby już w art. 1 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1882 ze zm.),

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, mkapusta@wpia.uni.lodz.pl

co nie jest przypadkowe. Wydaje się, że jest to najważniejszy i najbardziej charakterystyczny element misji przedstawicieli tego zawodu.

Wobec powierzenia Policji szerokiego katalogu środków mających służyć realizacji jej kompetencji prawdopodobne jest, że chroniąc życie jednych ludzi, policjanci mogą ingerować w życie innych. Działanie to – nie zawsze celowe – może budzić kontrowersje. W szczególności dotyczy to użycia tak niebezpiecznego i dolegliwego (już z założenia) środka, jakim jest broń palna.

Uchwalona 24 maja 2013 r. ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1416 ze zm.) miała w szczególności uporzędować zasady użycia broni palnej¹. Choć katalog wprowadzonych przepisów dotyczących tej materii nie jest szczególnie rozbudowany, to jednak wydaje się, że zawiera odniesienia do kwestii zasadniczych.

Pomimo istnienia regulacji ustawowych opisanych kwestii, użycie broni palnej jest często *a priori* odbierane negatywnie i zawsze związane jest z ryzykiem przekroczenia granic działania przez Policję. Zastanowienia wymaga, czy obowiązujące obecnie podstawowe zasady użycia broni palnej dają wystarczające gwarancje ochrony życia ludzkiego i czy są one bezwzględnie obowiązujące.

W badaniach wykorzystano metody badawcze: dogmatyczno-prawną i teoretyczno-prawną. Interpretacji poddano wybrane przepisy wskazanych wyżej aktów prawnych, wypowiedzi przedstawicieli doktryny oraz orzecznictwo.

2. ZNACZENIE OCHRONY ŻYCIA JAKO ZADANIA POLICJI

Zgodnie z art. 38 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 ze zm.), Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia. Życie ludzkie stanowi jedną z fundamentalnych wartości, akceptowaną przez wszystkie systemy etyczne i równocześnie prąródło wszystkich innych praw i wolności konstytucyjnych (Kaczmarek 2007, 46). Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 30 września 2008 r. (K 44/07, LEX nr 441911), wskazał, że „życie ludzkie stanowi wartość o randze najwyższej w naszej cywilizacji i kulturze prawnej”. W orzecznictwie konstytucyjnym uwypukla się rangę prawa do ochrony życia jako kluczowego prawa jednostki, stanowiącego warunek posiadania i realizacji innych praw i wolności. Zasygnalizowania w tym miejscu wymaga, że to dobro prawne jest nierozzerwalnie i bezpośrednio związane z ochroną godności ludzkiej (Bosek 2016).

W literaturze wskazuje się, że zagwarantowanie skutecznej, prawnej ochrony życia człowieka wymaga stosownych instrumentów prawnych. Zasadą jest

¹ Druk nr 1140 o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/6404BD05D4B3E786C1257B1F0047C682/%24File/1140.pdf>, s. 4 (dostęp: 6.11.2022).

zobowiązanie podmiotów, którym powierzono zapewnienie bezpieczeństwa państwa i jednostek, do ratowania życia każdego człowieka. Wymaga to jednak przepisów stanowiących podstawę do udzielania pomocy każdemu, czyje życie jest zagrożone. Obowiązek ten powinien być w pierwszej kolejności nałożony na przedstawicieli zawodów dających możliwość udzielenia niezbędnej pomocy (w szczególności: zawodów medycznych, funkcjonariuszy Policji czy Straży Pożarnej) (Bosek 2016).

O obowiązku ochrony życia przez policjantów stanowią przepisy prawne różnej rangi – w tym wspomniane już przepisy ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (dalej: PolU). Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138 ze zm.) w art. 162 § 1 penalizuje z kolei – karą do 3 lat pozbawienia wolności – zachowania polegające na nieudzieleniu pomocy osobie zagrożonej bezpośrednio utratą życia albo ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu. Dotyczy to w szczególności policjantów, w których zawód ryzyko i obowiązek niesienia pomocy (niezależnie od okoliczności i zagrożeń z tym związanych) są wpisane już z założenia. Także w art. 36 ust. 1 i 49 ust. 1 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (dalej: ŚrPrzymU) ustawodawca wprowadził obowiązek udzielenia pomocy w przypadku, gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego albo broni palnej nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby.

Powyżej wymieniono jedynie przykłady przepisów, z których wynika obowiązek policjantów do ochrony życia ludzkiego. Nie ulega jednak wątpliwości, że już sam art. 1 ust. 2 pkt 1 ustawy o Policji jest w tym zakresie wystarczający, gdyż jego niewypełnienie wiąże się z określonymi sankcjami (w tym odpowiedzialnością dyscyplinarną, karną, cywilną).

Można wręcz przyjąć, że wszelkiego rodzaju czynności policjantów są związane z sytuacjami, w których może (choć nie musi) zaistnieć zagrożenie życia człowieka. Działania tego umundurowanego i uzbrojonego podmiotu z założenia są nagłe, szybkie i mają miejsce w sytuacjach, które mogą rozwijać się dynamicznie, co może powodować zagrożenia dla wszystkich uczestników zdarzenia (agresorów, ich potencjalnych ofiar, policjantów, jak również osób postronnych). Najbardziej dolegliwym i niebezpiecznym narzędziem, którym dysponuje Policja, jest niewątpliwie broń palna. Z tego względu kwestią kluczową jest korzystanie z niej tylko w sposób zgodny z przepisami i w granicach wyznaczonych przez normy prawne. Ustawodawca przepisami ŚrPrzymU wprowadził bowiem pewien kontratyp – pozwalając na użycie broni przeciwko człowiekowi – uchylił bezprawność tego czynu (Frąckowiak 2014, 64; Jakubowski 1999, 7). Wpływa to na sytuację jednostki, ale również na społeczeństwo, chociażby poprzez kształtowanie jego zaufania (lub jego braku) do przedstawicieli tej formacji. Dobra prawne poszczególnych osób składają się bowiem na dobra wspólne jakimi są w szczególności bezpieczeństwo i porządek publiczny.

3. ZASADY UŻYCIA BRONI PALNEJ PRZEZ POLICJĘ

Ustawodawca w przepisach ŚrPrzymU wprowadził szereg zasad stosowania broni palnej. Stanowią one jeden z kluczowych elementów kompetencji policjantów w świetle przepisów regulujących działanie tej formacji, ale także fundamentalne zagadnienie z punktu widzenia praktyki policyjnej (Gabriel-Węglowski 2022). Zdarzają się bowiem sytuacje, w których realizacja obowiązku ochrony prawnej życia jednego człowieka prowadzi do zagrożenia czy naruszenia życia innej jednostki, co może mieć miejsce szczególnie w przypadku stosowania broni palnej. Prawdopodobnie zdarzenia takie są nie do uniknięcia, jednakże zasadne jest działanie na rzecz zminimalizowania częstotliwości ich występowania i tu znacząca może się okazać rola podstawowych zasad użycia broni palnej.

Znamiennym jest, że jak wynika z art. 6 ust. 1 ŚrPrzymU, skuteczność i efektywność działań Policji wymaga stosowania środków adekwatnych do rodzaju i skali zagrożenia. Wpisuje się to w koncepcję szeroko omawianą w literaturze przedmiotu zasady adekwatności (Wojtyczek 1999, 136). W dalszej kolejności wśród tych zasad należy wskazać na art. 6 ust. 2 ŚrPrzymU, w którym ograniczono możliwość użycia broni jedynie do przypadków, gdy użycie środków przymusu bezpośredniego okazało się niewystarczające do osiągnięcia celów tego użycia lub nie jest możliwe ze względu na okoliczności zdarzenia. Nie przewidziano wyjątków od tej reguły. Zatem, już z założenia, zastosowanie broni palnej przez funkcjonariusza należy traktować jako ostateczność i ograniczać je do minimum.

Kluczowa jest także wymieniona w art. 7 ust. 1 ustawy zasada minimalizacji szkody. Skłania ona do sięgnięcia po mniej dolegliwy środek, o ile daje on możliwość osiągnięcia zamierzonych skutków. Natomiast gdy cel zostanie osiągnięty – konieczne jest odstępianie od działania. Świadomość zagrożenia, jakie niesie ze sobą użycie broni palnej, powoduje konieczność postępowania ze szczególną rozważą i traktowania jej jako środka ostatecznego, co wynika z art. 7 ust. 4 ustawy. Zatem wszędzie tam, gdzie możliwe jest osiągnięcie pozytywnych skutków przy zastosowaniu mniej inwazyjnych środków – powinny znaleźć one zastosowanie.

Zwrócenia uwagi wymaga, że choć powyższe zasady zdają się być zbliżone, to nie są tożsame, a sposób ich ujęcia przez ustawodawcę jest trafny, ponieważ są logiczne i tworzą spójną całość, pozwalając na dostrzeżenie, że znaczący nacisk został położony na zmobilizowanie funkcjonariuszy do korzystania z innych, mniej dolegliwych środków. Należy także pozytywnie ocenić umiejscowienie tych zasad w jednym akcie prawnym (wcześniej w części zawarte były w przepisach PolU, a w części w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez policjantów oraz zasad użycia broni palnej przez oddziały i pododdziały zwarte Policji Dz.U. z 2005 r. Nr 135, poz. 1132). Rozproszenie przepisów utrudnia zarówno ich wykładnię, jak i stosowanie.

4. DOPUSZCZALNOŚĆ UŻYCIA BRONI PALNEJ PRZEZ POLICJĘ W ORZECZNICTWIE SĄDÓW

Co ciekawe, choć od wejścia w życie przepisów ŚrPrzymU minęło ponad dziewięć lat, to liczba orzeczeń sądów dotyczących użycia broni przez policjantów, wydanych na podstawie tej ustawy, jest śladowa. Warto jednak zwrócić uwagę na ukształtowane na gruncie wcześniej obowiązujących regulacji dwie grupy poglądów na temat prawa policjanta do użycia broni palnej: restryktywne i liberalne (Gabriel-Węglowski 2022). Z racji podobieństwa w brzmieniu obecnych przepisów do treści poprzednio obowiązujących, stanowiska te można uznać za aktualne.

Restryktywne ujęcie zostało m.in. wyrażone w postanowieniu SN z dnia 15 grudnia 2011 r. (III KK 160/11, LEX nr 1119506), w którym dostrzeżono, że reguła „bezwzględnej konieczności” użycia broni wymaga, aby użycie broni było proporcjonalne do intensywności zagrożenia. Nieakceptowalne jest zastosowanie broni wobec osoby, która nie jest podejrzana o popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy i która nie stanowi bezpośredniego zagrożenia dla zdrowia lub życia innych osób.

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 17 stycznia 2013 r. (V KK 99/12, LEX nr 1316082) zwrócił uwagę, że wyłączenie odpowiedzialności karnej za użycie broni palnej wymaga wykazania przez policjanta, że

spół sposób tego użycia był racjonalnym środkiem odparcia zamachu, użycie broni nie powodowało bezpośredniego niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia osób trzecich, spełniony został wymóg minimalizacji szkód oraz nie zachodzą przesłanki bezwzględnej subsydiarności użycia broni, co obejmuje w szczególności sytuacje, gdy zamach został wywołany przez wcześniejsze nieprawidłowe i zawinione działanie policjanta.

W wyroku z dnia 12 lutego 2015 r. (IV KK 335/14, LEX nr 1661941) SN dostrzegł, że użycie broni palnej powinno następować w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę osobie, przeciwko której użyto broni palnej. Niedopuszczalna jest zatem taka interpretacja rzeczonyj zasady, która dopuszcza użycie broni palnej w celu odparcia zamachu, ale w sposób godzący w dobra osób trzecich (bez względu na okoliczności i potrzeby) z narażeniem ich życia. Jest to niezgodne z zasadą demokratycznego państwa oraz stanowi przejaw przedmiotowego potraktowania takich osób. To zaś godzi w treść art. 14 PolU, nakazującego szanowanie godności ludzkiej przez funkcjonariuszy Policji w toku wykonywania czynności służbowych.

W tym samym wyroku SN podkreślił, że art. 17 ust. 3 PolU podlegał ścisłej interpretacji w związku z art. 2 ust. 2 lit. b Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Normy zawarte w Konwencji są bowiem gwarantem ochrony życia każdego człowieka, zaś użycie broni palnej stwarza realne zagrożenie dla tego dobra, zatem powinno być oceniane z perspektywy właśnie wskazanego przepisu. W obecnie obowiązującym stanie prawnym także należałoby interpretować

przepisy ŚrPrzymU – zwłaszcza te odnoszące się do użycia broni – właśnie w kontekście przepisów art. 2 Konwencji.

Bardziej liberalne stanowisko przedstawiono m.in. w wyroku SA w Katowicach z 15 maja 2008 r. (II AKa 13/08, LEX nr 447031), w którym wskazano na specyfikę interwencji policyjnych:

W sytuacji gdy zdarzenie miało niezwykle dynamiczny przebieg i trwało kilkanaście sekund, a napastnicy zaskoczyli funkcjonariuszy Policji, którzy w tym czasie korzystali z komputerów i zostali sami, bez uprzedzenia, zaatakowani oraz rażeni pociskami, nie sposób wymagać, aby w tak specyficznej sytuacji i krótkim na prawnie racjonalną reakcję czasie, policjanci realizowali szczegółowe warunki użycia przez nich broni służbowej. Nawet zatem, jeśli nie uznać by zachowania funkcjonariuszy Policji, jako korzystających z kontratypu, wynikającego z PolU, to niewątpliwie brak bezprawności, a zatem legalność ich działania, można oceniać przez pryzmat przepisów ogólnych wynikających z art. 25 § 1 k.k.

Zbliżony pogląd wyrażono w wyroku SA w Białymstoku z dnia 10 marca 2011 r. (II AKa 213/10, LEX nr 787381), w którym sąd orzekający wprost odniósł się do iluzoryczności wymagań stawianych funkcjonariuszom:

Wymaganie tego rodzaju perfekcji od interweniującego w warunkach zagrożenia policjanta, stanowi wymóg ocierający się o nierealność. Trudno bowiem wymagać, by w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia własnego i będącej z nim funkcjonariuszki w ułamku sekund „przeanalizował” etapy zachowania kierowcy Forda, pod kątem oceny, czy szarżujący samochodem jeszcze „atakuje”, czy też już „ucieka” i w związku z tym, czy strzelając w koła samochodu, choć nie w kierunku osoby winien był jeszcze – bądź już nie – używać komend, o których mowa w § 3 ust. 1 rozporządzenia z 19 lipca 2005 r.

Z założenia użycie broni palnej musi być więc podyktowane realną możliwością ochrony dobra prawnego stanowiącego przedmiot ataku. Zgodnie z linią orzeczniczą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka formacje policyjne mogą używać siły w zakresie odpowiadającym, adekwatnym, współmiernym do osiągnięcia zamierzonego celu, a także bezwzględnie koniecznym, potrzebnym i uzasadnionym. Ma to szczególne znaczenie w sytuacji, gdy działania ochronne z użyciem broni mogą powodować zagrożenie dla życia. Nie zawsze można jednak tego uniknąć. Trybunał dostrzegł, że tak jest na przykład, gdy zostanie ustalone, że agresor stanowił zagrożenie dla zatrzymujących go funkcjonariuszy, a tym samym użycie potencjalnie śmiertelnej siły może zostać uznane za „bezwzględnie konieczne”. Co więcej, z sytuacją taką mamy do czynienia, gdy Policja zostanie zaangażowana w niezaplanowaną operację, w wyniku której sytuacja rozwinie się w sposób wymagający interwencji bez wcześniejszych przygotowań (decyzja ETPC z dnia 1 kwietnia 2014 r., 26330/12, LEX 1451455).

Wydaje się zatem, że choć zasady stosowania broni palnej są spójne, logiczne i wyczerpujące oraz kształtują pewne standardy postępowania funkcjonariuszy, to jednak praktyka pracy policjanta pokazuje, że możliwość ich zastosowania w realiach konkretnej sprawy bywa niekiedy bardzo ograniczona (czy wręcz niemożliwa). To z kolei, na co wskazuje przedstawione orzecznictwo, pod pewnymi

warunkami i w określonych sytuacjach faktycznych jest dopuszczalne – o ile stanowi wyjątek, a nie regułę. Należy podkreślić, że nie niweczy to sensu wprowadzenia tych zasad ani – na co wskazano w judykaturze – legalności działań Policji.

5. PODSUMOWANIE

Skuteczna i efektywna ochrona życia ludzkiego przez Policję wymaga stworzenia systemu instrumentów prawnych, które będą to gwarantowały. Niewątpliwie krokiem w dobrym kierunku było uchwalenie przepisów ŚrPrzymU, które w sposób kompleksowy regulują wskazaną tematykę. Wymienione w przepisach rzeczowej ustawy zasady mają ułatwić funkcjonariuszom wykonywanie obowiązków. Nie oznacza to, że przed wejściem w życie ustawy takowe standardy nie istniały, jednakże ich rozproszenie utrudniało ich stosowanie.

Mimo jasności i przejrzystości przepisów dotyczących zasad stosowania broni palnej, praca funkcjonariuszy wykonywana pod presją czasu uniemożliwia niekiedy uprzednie przemyślenie sposobu działania. Zasadne wydaje się dostrzeganie przez sądy różnorodności stanów faktycznych, w których broń palna jest stosowana i łączenie z nimi odmiennych skutków. Bezkrytyczna akceptacja restryktywnego ujęcia prawa do użycia broni palnej rodziłaby zagrożenie w postaci niechęci do pracy w formacjach, w których zastosowanie tego, przewidzianego *nota bene* prawem środka, zawsze mogłoby prowadzić do odpowiedzialności (w tym: karnej, dyscyplinarnej, cywilnej) policjanta. To z kolei niweczyłoby zarówno zamierzenia ustawodawcy, jak i samą istotę korzystania z broni palnej, która już *a priori* zakłada istnienie zagrożenia, którego nie da się odeprzeć w inny sposób. Zatem zagrożenia związane z korzystaniem z broni palnej (w postaci różnego rodzaju odpowiedzialności) należałoby zestawzić z zagrożeniem istniejącym ze strony agresora i odpowiedzieć sobie na pytanie o ich hierarchię. Mogłoby to prowadzić do nieakceptowalnych na gruncie obowiązujących przepisów prawa wniosków np. o braku możliwości podjęcia interwencji z uwagi na związane z nią zagrożenia. Mogłoby także wypaczać istotę służby w Policji.

Nie oznacza to jednak, że zasady te są jedynie iluzoryczne. Wręcz przeciwnie, ich dobra znajomość może prowadzić do utrwalenia pewnych wzorców zachowań mogących zapewnić gwarancje ochrony życia uczestników zdarzeń, w których policjanci korzystają z broni palnej. Może się to okazać kluczowe w sytuacji, gdy nagły atak uniemożliwi wnikliwą i rzetelną analizę sytuacji i zaplanowanie reakcji Policji. W takich warunkach policjanci powinni postępować zgodnie z utrwalonym wzorcem.

Na koniec należy jeszcze dostrzec, że choć zastosowanie broni palnej już z założenia może godzić w prawo do ochrony życia jednych osób, to jednak broń palna ma służyć właśnie ochronie dóbr prawnych o kluczowym znaczeniu (w tym przede wszystkim życia ludzkiego). Skoro zatem ochrona ta jest neuralgicznym

zadaniem Policji, to jej skuteczność wymaga stosowania środków o różnym stopniu dolegliwości, w zależności od sytuacji, w której mają być one zastosowane i zagrożenia, na które mają być reakcją. Broń palną należy zatem uznać za ostateczność, ale dającą szansę i nadzieję na skuteczność działań Policji. Wydaje się, że podstawowe zasady użycia broni palnej stanowią zaś wyczerpujące i wystarczające wyznaczniki standardów działania z wykorzystaniem tego dolegliwego (już z założenia) środka.

BIBLIOGRAFIA

- Bosek, Leszek. Marek Safjan. 2016. *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*. Warszawa: Legalis.
- Frąckowiak, Kamil. 2014. „Kontratyp stosowania służbowej broni palnej przez funkcjonariuszy państwowych w świetle ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z dnia 24 maja 2013 r.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2: 63–84.
- Gabriel-Węglowski, Michał. 2022. *Użycie broni palnej przez funkcjonariusza Policji lub innego uprawnionego organu. Linia orzecznicza*. Warszawa: LEX/el.
- Jakubowski, Ryszard. 1999. *Użycie broni palnej. Interpretacje prawne i praktyczne*. Słupsk: Wydawnictwo Szkoły Policji w Słupsku.
- Kaczmarek, Tomasz. 2007. „Wolność dysponowania życiem a prawo do godnej śmierci”. W *Prawnokarne aspekty wolności: materiały z konferencji, Arlamów, 16–18 maja 2005 r.* 45–70. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Wojtyczek, Krzysztof. 1999. *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*. Kraków: Zakamycze.